

O serie în care Editura Sf. Nectarie își propune să ofere versiunea românească, însoțită uneori și de textul original, a lucrărilor reprezentative pentru spiritualitatea siriacă și, de asemenea, studii și monografii științifice, care introduc cititorul în universul istoric, teologic și duhovnicesc al creștinismului sirian.

SEBASTIAN BROCK

**UNIVERSUL
PĂRINȚILOR SIRIENI**

O INTRODUCERE

Traducere din limba engleză de
Pr. conf. dr. CONSTATIN JINGA
îngrijirea critică a ediției de
ierom. AGAPIE CORBU

SF. NECTARIE

CUPRINS

Prolog	7
INTRODUCERE ÎN SIRIACISTICĂ	9
I. Ce este limba siriacă?	9
II. De ce să studiem limba siriacă ?	11
A. Studiile biblice	11
B. Studiile patristice	15
C. Studiile liturgice	16
D. Creștinismul siriac timpuriu	17
E. Poezia siriacă	19
F. Cultura siriacă – o punte între culturi	21
III. Extensiunea literaturii siriace	24
IV. Locul limbii siriace în cadrul dialectelor aramaice	31
Tipurile de scriere în limba siriacă	36
V. Instrumente de lucru	39
A. Gramatici	39
Gramatici elementare	39
Gramatici de referință	41
B. Antologii de texte (crestomații)	43
C. Dicționare	44
D. Biblia în limba siriacă	49
Noul Testament	49
Vechiul Testament: Peshitta	53

Vechiul Testament: Siro-Hexapla și alte versiuni siriace	55
Vechiul Testament: instrumente de lucru	56
Bibliografii și introduceri	57
Biblia în limba aramaică în context palestinian creștin	59
E. Istorii ale literaturii siriace	59
F. Contextul istoric	64
Tradiția siro-orientală	67
Tradiția siro-occidentală	71
G. Suporturi bibliografice	73
H. Colecții, periodice, enciclopedii și antologii	76
Colecții	76
Periodice	80
Enciclopedii	83
Antologii, florilegii, volume colective	86
I. Resurse online pentru studiile siriace	91
J. Studiile siriace, trecut și prezent	94
Epilog: farmecul manuscriselor	99
Anexă: Bisericile siriene	107
Tradiția liturgică siro-occidentală	113
Tradiția liturgică siro-orientală	114
Biserica Maronită	116
Patriarhia Ortodoxă Bizantină (Rum) a Antiohiei	117
Dialog ecumenic	117
Puțină bibliografie	118
INTRODUCERE ÎN SPIRITUALITATEA SIRIACĂ	121
Tradiția orientală: o tradiție uitată	121
Bisericile siriene	123
Literatura siriacă	125
Câteva caracteristici ale spiritualității siriace	131
HRISTOLOGIA BISERICII RĂSĂRITULUI	147
Introducere	147
Context istoric	149
Locul Bisericii Răsăritului în cadrul spectrului teologic	152
Termeni tehnici	154

Evoluții în texte din secolele V-VII	159
Soteriologie	166
Nestorie?	168
DIN QATAR LA TOKYO, PE LA MAR SABA	
Traducerile lui Isaac din Beth Qatraye (Isaac Sirul)	173
Traduceri grecești ale Părții I	175
Alte traduceri timpurii după originalul siriac	177
Traduceri secundare după traduceri în limba greacă	178
Traduceri după originalul siriac	181
Traduceri ale Părții a II-a	182
Traduceri ale unor fragmente restrânse din ambele părți	184
TRECÂND PESTE FRONTIERE: INFLUENȚE ECUMENICE	
ALE LITERATURII MONAHALE SIRIACE	187
Nume problematice	198
Trei antologii monahale de reținut	200
Relevanța ecumenică	203
RUGĂCIUNEA INIMII ÎN TRADIȚIA SIRIACĂ	207
Străbătând frontierele	207
Locul inimii în spațiul sacru	208
Inima și mintea	209
Inima lăuntrică	212
Inima ca altar	216
Rugăciunea teofanică și oglinda inimii	218
Curăția inimii ca stare a rugăciunii	221

Nădăjduiesc că traduceri în limba română cuprinse în volumul de față vor contribui la o mai bună cunoaștere a diferitelor fațete ale tradiției puțin cunoscute a Orientului sirian. Inutil să spun că le sunt foarte recunoscător tuturor celor care au contribuit la realizarea acestui volum și care au ostenit la traducerea studiilor.

Sebastian P. Brock
Institutul Oriental, Oxford

INTRODUCERE ÎN SIRIACISTICĂ

I. CE ESTE LIMBA SIRIACĂ?

Cineva care locuiește în, să zicem, Londra, Paris, Amsterdam, Berlin, Detroit, Toronto sau Sydney, ar trebui să poată găsi cu destul de multă ușurință o biserică în care slujba de Duminică să fie săvârșită integral sau cel puțin parțial în limba siriacă. În trecut, pentru așa ceva ar fi trebuit să bați tot drumul până departe, în Orientul Mijlociu. Dar astăzi există o diaspora imensă în Europa, în cele două Americi și în Australia, alcătuită din oameni ținând de diferite Biserici de sorginte siriacă¹. Iar unul dintre primele lucruri care ți se spun de obicei, ca vizitator la o astfel de slujbă, este că limba siriacă este înrudită cu aramaica, limba lui Iisus, care se vorbea în Palestina primului secol. Membrii tuturor Bisericilor de limbă siriacă sunt foarte mândri de acest lucru.

Limba siriacă este folosită astăzi în mod curent ca limbă liturgică în două Biserici siriene, mai precis: în Biserica Siro-Orientală și în Biserica Siro-Ortodoxă. Cu un uz mai restrâns, o aflăm și ca limbă liturgică a Bisericii Maronite, unde în ultimele decenii este treptat înlocuită cu araba, care tinde să devină dominantă.

Dar siriaca clasică nu este nici pe departe doar o limbă liturgică „moartă”. Ea este în continuare folosită ca limbă literară, mai cu seamă de către siro-ortodocși, iar pe alocuri este chiar vorbită și predată copiilor. De exemplu, este limba curentă de comunicare în școala monahală

¹ Pentru mai multe informații în acest sens și pentru diferitele denumiri utilizate, vezi Anexa.

ortodoxă siriană Mar Gabriel din Tur Abdin, în sud-estul Turciei, ai cărei elevi pot proveni din medii lingvistice arabe, turce, kurde sau turoyo (sirieni moderni). De-a lungul ultimului secol, în limba siriacă s-au tradus o serie de opere literare europene, cum ar fi *Neguțătorul din Veneția* de Shakespeare sau *Poveste despre două orașe* de Dickens. Există deja numeroase reviste culturale, publicate atât în diaspora europeană, cât și în Orientul Mijlociu, care conțin secțiuni întregi dedicate contribuțiilor în limba siriacă clasică. Una dintre acestea, care apare începând din anul 2005, este intitulată *Kurkmo*, „Șofran“, pentru că este publicată de către obștea din Dayro d-Kurkmo (mănăstirea Șofran, Deirulzafaran), aflată la marginile Mardinului, în sud-estul Turciei (episcopul ortodox de Mardin, Mor² Filoksinos Saliba, are un masterat în studii siriace obținut la Universitatea din Oxford). În Mardin funcționează acum o universitate importantă, unde se studiază și limba siriacă. În anul 2008, aici a avut loc o conferință internațională dedicată limbii siriace.

² Mor (sau Mar) este un titlu onorific folosit pentru episcopi și pentru sfinți.

II. DE CE SĂ STUDIEM LIMBA SIRIACĂ ?

Așa după cum nimeni nu învață limba ebraică pentru a citi *Faust* de Goethe, tot așa nimeni nu va studia siriaca pentru a-l citi pe Dickens. De asemenea, nimeni în ziua de azi nu s-ar apuca să studieze siriaca în ideea că această limbă i-ar fi de folos (așa după cum socotea Sf. Ilarie, potrivit biografului său, Ieronim) ca să poată exorciza cămilele bactriene demonizate. Ar fi, totuși, o serie de motive bine întemeiate. Există o bogată literatură siriacă, mai ales poezie, precum și traduceri în siriacă, din limba greacă și din alte limbi, datând încă de prin secolul II și până în zilele noastre. Iar ceea ce este îndeobște apreciat ca fiind cea mai bună parte a acestei literaturi s-a scris în cei 300-400 de ani de ani care au precedat apariția islamului. Cu una sau două excepții, literatura acestei „epoci de aur“ este cea care a atras cel mai mult atenția cercetătorilor occidentali. Totuși, în ultimii ani, putem vorbi despre un interes crescând și față de perioada Antichității târzii și tranziția spre islam, ceea ce i-a condus pe unii istorici mai ales să se apropie cu și mai mult interes de sursele siriace din această epocă. Merită să aruncăm o privire asupra zonelor care au stârnit cu precădere interesul cercetătorilor.

A. STUDIILE BIBLICE

Studiul limbii siriace a fost de multă vreme privit ca un ajutor important pentru studiile biblice. Prima ediție tipărită a Noului Testament datează din 1555. Cea mai timpurie gramatică europeană a limbii siriace datează din 1539. Iar versiunea standard a Vechiului și a

Noului Testament, cunoscută ca Peshitta, apare în grandioasa Poliglota de la Paris și Londra, din secolul XVII, alături de alte versiuni antice.

Cărțile Vechiului Testament au fost traduse în limba siriacă direct din ebraică, probabil de-a lungul unei perioade mai lungi de timp, de către persoane diferite, în prima jumătate a secolului II. Faptul că traducerea s-a făcut din limba ebraică, mai degrabă decât după Septuaginta, ar putea fi un indiciu în sprijinul ipotezei că se poate ca unii dintre traducătorii unor cărți să fi fost evrei, iar în cazul cărților traduse de către creștini, se poate ca unii dintre aceștia să fi fost la origine tot evrei, convertiți de la iudaism la creștinism, care încă mai cunoșteau limba ebraică.

Este uimitor că tradiția siriacă nu conține nicio mărturie referitoare la originile versiunilor Bibliei în această limbă, așa cum pentru Septuaginta avem cel puțin Epistola lui Aristeas. Unele cărți, în special cele din Pentateuh, prezintă caracteristici pe care le regăsim și în tradiția Targumelor Aramaice. Este posibil ca traducătorii Targumelor și traducătorii acestor cărți din Peshitta să fi împărtășit un fond palestinian comun. În cazul unei cărți anume, Pildele lui Solomon, avem de a face chiar cu o legătură literară evidentă, pentru că Targumul la această carte derivă în mod evident din Peshitta (și nicidecum invers, așa cum ne-am putea aștepta).

Întrucât cea mai veche traducere siriacă a cărților Vechiului Testament datează de după perioada de fixare a textului ebraic, în secolul I d.Hr., Vechiul Testament din Peshitta nu prezintă pentru analiza textuală a textului ebraic un interes la fel de mare precum Septuaginta. Cu toate acestea, Peshitta oferă numeroase lecțiuni care figurează în aparatul critic al edițiilor Biblia Hebraica și Biblia Hebraica Stuttgartensia.

Pentru Vechiul Testament din Peshitta avem la dispoziție un număr important de manuscrise: cel mai vechi manuscris biblic în orice limbă, datat 459/460, este din versiunea Peshitta a Cărții lui Isaia. Pe lângă acesta mai sunt multe altele, din secolul VI.

Pe lângă versiunea standard a Vechiului Testament Peshitta, mai există și o traducere din limba greacă realizată în Alexandria, în jurul anului 615 d.Hr. Cunoscută sub denumirea de Siro-hexapla și alcătuită de către Pavel de Tella, aceasta este o traducere foarte literală, realizată după textul Septuagintei revizuit de către Origen și inclus în Hexapla. Traducerea preia de aici inclusiv însemnările critice (cu asteriscuri și obele cu tot),

precum și multe lecțiuni marginale de la traducătorii Aquila, Theodotion și Symmach. Siro-hexapla nu s-a păstrat în întregime. Cu toate acestea, de vreme ce doar o mică parte din Hexapla lui Origen s-a păstrat în grecește, Siro-hexapla rămâne un martor de primă importanță pentru studiile referitoare la Septuaginta.

Singura carte dintre cele așa-numite apocrife, din literatura deutero-canonică, tradusă direct din limba ebraică, este Cartea înțelepciunii lui Isus fiul lui Sirah (Ecclesiasticul); pentru toate celelalte cărți, traducătorii în limba siriacă au folosit ca sursă textul grecesc.

Interesant de remarcat este faptul că, în istoria traducerilor în limba siriacă (atât a textelor biblice, cât și a celor non-biblice), avem de a face cu o mișcare constantă de îndepărtare față de o abordare liberă a textului și de apropiere față de abordarea literală. Procesul acesta își va atinge apogeul în secolul VII.

Există câteva versiuni ale Noului Testament în limba siriacă. Dintre acestea, cea mai veche este probabil o armonie a celor patru Evanghelii, Diatessaronul, care este legat de numele lui Tațian. Se pare că Tațian s-a folosit, cel puțin ocazional, și de alte surse. Lucrarea aceasta datează din secolul II. Limba ei originală, siriaca sau greaca, precum și relația cu tradiția Diatessaronului occidental rămân incerte. Diatessaronul lui Tațian s-a bucurat de o largă popularitate în Biserica siriană timpurie, dar în secolul V a fost înlăturat. În consecință, nu s-a păstrat nicio versiune completă a textului siriac. Versiunea cea mai apropiată care s-a transmis până la noi este cea din *Comentariul* lui Efreem, a cărui original siriac a ieșit la lumină de-abia acum vreo 50 de ani și mai bine³. Chiar dacă se cunosc puține lucruri despre forma lui originală, influența Diatessaronului a fost foarte largă, astfel încât avem adaptări medievale ale acestuia în limbile persană și arabă, dar și în limbi precum germana, olandeza, italiana, engleza medievale. Unele dintre lecțiunile distincte ale Diatessaronului au supraviețuit în tradiția liturgică siriană.

Cea mai timpurie Evanghelie Siriacă transmisă până la noi este cunoscută sub denumirea de Palimpsestul Siriic și este păstrată într-o formă

³ Comentariul Sfântului Efreem Sirul la *Diatessaron* se află în curs de publicare la Ed. Sfântul Nectarie (n. ed.).

incompletă în două manuscrise foarte vechi: Curetonian (la Biblioteca Britanică / British Library) și Sinaiticus (la mănăstirea Sf. Ecaterina din Sinai). La aceste două manuscrise, în prezent mai putem adăuga și aproximativ 20 de *in-folio*-uri conținând manuscrisul unei a treia Evanghelii Siriace vechi, aflată tot la mănăstirea Sf. Ecaterina din Sinai. La fel ca Sinaiticus, și aceasta este tot un palimpsest. Cuprinsul Palimpsestului Siriac este de un foarte mare interes textual, pentru că prezintă o serie de lecțiuni „occidentale”. Alături de Vetus Latina, ea este cea mai veche traducere a Evangheliilor grecești, care s-a transmis până în zilele noastre. Se poate ca Palimpsestul Siriac să fi cuprins, la un moment dat, întreg canonul Noului Testament Siriac (care nu conține Apocalipsa și epistolele 2 Petru, 2 și 3 Ioan și Iacov), dar s-au păstrat numai citate din alte cărți, nu și din Evanghelii.

Versiunea standard a Noului Testament din Peshitta este o revizuire a Palimpsestului Siriac, încheiată probabil aproximativ în prima jumătate a secolului V. Lucrarea de revizuire i-a fost adeseori atribuită lui Rabbula, episcopul Edessei (411-436), dar această ipoteză pare a fi din ce în ce mai puțin probabilă. Distribuția textului revizuit a fost în mod evident foarte eficace, de vreme ce manuscrisele ținând de Peshitta (dintre care unele datează încă din secolul V) prezintă foarte puține variațiuni unele față de altele. Cel mai vechi manuscris al unei Evanghelii din Peshitta a fost scris la Edessa, în anul 510, și constituie cea mai veche Evanghelie datată vreodată într-o formă manuscrisă în orice limbă. Alte câteva manuscrise din Peshitta, momentan nedatate, se poate să provină chiar de pe la sfârșitul secolului V.

La începutul secolului VI, textul din Peshitta a fost apropiat încă și mai mult de sursa grecească, sub auspiciile marelui teolog siro-ortodox Filoxen, episcop de Mabbug. Acesta a apreciat că anumite pasaje din Peshitta (mai ales Mt. 1, 1, 1, 18 ; Evr. 5, 7 și 10, 5) sunt traduse prea liber și astfel ar putea susține o interpretare „nestoriană”. Versiunea lui, cunoscută sub titlul de Versiunea Filoxeniană (chiar dacă în realitate cel care a întreprins de fapt lucrarea a fost un anume horepiscop Policarp, acesta încheind-o prin 507-508), nu s-a păstrat în forma ei originală. Un secol mai târziu, ea a stat la baza unei alte revizuirii, realizată de Toma de Harkel, în Alexandria, în jurul anului 615. Lucrarea lui Toma, cunoscută sub denumirea de Versiunea Harkleană, s-a păstrat prin intermediul mai multor manuscrise,

unele dintre aceasta datând din secolele VII-VIII. Alături de Siro-hexapla contemporanului său, Pavel de Tella, lucrarea lui Toma de Harkel reprezintă apogeul în ceea ce ține de măiestrie în tehnica traducerii literale. Fiecare detaliu al originalului grec este reflectat în textul siriac – ceea ce acum ușurează enorm travaliul de analiză textuală modernă pentru cineva care ar fi interesat să reconstituie textul grecesc de bază!

Un excelent studiu asupra versiunilor siriace ale Noului Testament aflăm în primul capitol al cărții lui B. M. Metzger, *The Early Versions of the New Testament* (Oxford, 1977). Cât despre Vechiul Testament, avem la dispoziție valoroasa contribuție a lui M. Weitzman, *The Syriac Versions of the Old Testament. An Introduction* (Cambridge, 1999). Pentru o prezentare generală, care acoperă parțial și istoria receptării Bibliei Siriace, putem consulta *The Bible in the Syriac Tradition* (Piscataway, NJ, 2006²). (Pentru detalii suplimentare, vezi cap. V, D).

B. STUDIILE PATRISTICE

Multe dintre scrierile Părinților Bisericii s-au tradus în limba siriacă. Unele dintre acestea s-au tradus chiar de mai multe ori. Cele mai timpurii dintre ele, care s-au și păstrat până la noi, sunt câteva dintre lucrările lui Eusebiu. Între acestea se numără și *Theophania*. Cea mai mare parte din această carte, în versiunea originală grecească, s-a pierdut. Dar iată că ea s-a păstrat integral într-un manuscris siriac de secol VII. Opera aceasta de traducere a textelor grecești a continuat într-un ritm susținut până la finele secolului VII, când invaziile arabe au pus capăt legăturilor atât de apropiate dintre Bisericele de limbă siriacă și lumea greacă rămasă în urma Imperiului Bizantin.

Traducerile siriace ale Părinților Bisericești de limbă greacă au un dublu interes. În cazurile când avem de a face cu texte de limbă greacă care s-au păstrat, traducerile siriace nu doar că antedatează cu câteva secole bune cele mai timpurii manuscrise grecești păstrate, ci în plus sunt ele însele păstrate sub forma unor manuscrise foarte vechi (manuscrisele de secol VI nu reprezintă o raritate).

Încă și mai importante sunt traducerile siriace ale unor opere grecești care în original s-au pierdut: pe lângă *Theophania* lui Eusebiu, amintită mai sus, printre acestea se numără tratate atribuite lui Hipolit și Grigorie Taumaturgul, *Epistolele festive* ale Sf. Atanasie, *Omiliile catehetice* și

Comentariul la Ioan ale lui Teodor de Mopsuestia, *Comentariul la Luca* al Sf. Chiril al Alexandriei, precum și multe lucrări ale lui Evagrie Ponticul. Tot în traducere siriacă mai sunt păstrate și scrieri ale unor teologi greci anti-calcedonieni, ale căror lucrări, fiind epurate în versiunea lor grecească, s-ar fi pierdut cu totul dacă nu ar fi existat versiunea lor siriacă. Poate cele mai importante din această categorie sunt lucrările voluminoase ale lui Sever, patriarh al Antiohiei între anii 512-518, care a fost nevoit să fugă în Egipt, unde mai apoi și-a petrecut 20 de ani din viață.

O listă cu principalele texte patristice mai lungi, traduse în grecește, este oferită de către T. Muraoka, în secțiunea bibliografică a gramaticii sale: *A Basic Syriac Grammar* (ed. a doua, Wiesbaden, 2005), pp. 153-155. M. Geerhard, în *Clavis Patrum Graecorum* (Turnhout, 1974-1983, Supliment, 1998), precizează dacă există o traducere siriacă pentru vreo scriere anume. Pe indicațiile lui Geerhard se bazează mențiunile făcute de către D. Gonnet, în contribuția sa la volumul *Les Pères grecs dans la tradition syriaque* (Études syriaques 4; Paris, 2007), pp. 195-212.

C. STUDIILE LITURGICE

Pentru oricine este interesat de istoria slujirii liturgice, lumea siriacă are comori importante de oferit. Arealul Siriei/Palestinei s-a dovedit a fi deosebit de creativ și de fertil pentru creștinismul timpuriu. În ultimă instanță, de aici provin somptuoasele liturghii bizantine ale Sf. Ioan Gură de Aur, Sf. Vasile cel Mare, Sf. Iacob. Aici, mai mult decât oriunde altundeva, a înflorit poezia liturgică, atât în limba greacă, cât și în cea siriacă. Liturghia siro-orientală a Sfinților Addai și Mari se nimereste a fi cea mai veche liturghie încă în uz și astăzi, în vreme ce tradiția siro-occidentală a produs un număr uluitor de anafore. Peste 70 dintre acestea s-au păstrat până la noi, iar dintre ele, o duzină, dacă nu și mai multe, încă se mai folosesc și astăzi.

De maximă importanță pentru cine studiază liturgica comparată este rânduiala siriacă timpurie a botezului, care constă în ungere, urmată de afundare în apă. Secvența aceasta este structurată în mod evident pe baza ritualului iudaic de inițiere, care presupunea circumcizia și botezul prozeliților. De-abia în jurul anului 400 d.Hr. a fost introdusă ungerea post-baptismală. Prin aceasta, practica baptismală antiohiană a fost treptat apropiată de modurile cum se săvârșea botezul în alte zone geografice.

Cultura liturgică siriană este remarcabilă și pentru că este transmisătoare a unor texte liturgice ținând de patru tradiții bisericești diferite: Biserica Siro-Orientală, Biserica Siro-Ortodoxă și Bisericile Maronite, precum și Patriarhia Ortodoxă Calcedoniană a Antiohiei, pentru care limba siriacă rămâne una dintre cele trei limbi liturgice specifice (celelalte două fiind greaca și araba), până pe la jumătatea secolului XVII. Există manuscrise siriace încă necercetate pe deplin, care atestă că, de-a lungul secolelor X-XII, ritualul liturgic, de la cel antiohian până la cel constantinopolitan, a cunoscut schimbări importante în Patriarhia Ortodoxă Calcedoniană a Antiohiei. Acestea au implicat și traduceri din grecește în siriacă a tuturor principalelor cărți liturgice aflate în uz în Constantinopol la vremea aceea.

Studiul critic al conținutului numeroaselor cărți liturgice folosite în diferitele Biserici siriene se află într-un stadiu încă incipient. O introducere generală în tradiția siro-occidentală este cartea lui B. Varghese, *West Syrian Liturgical Theology* (Aldershot, 2004). Publicațiile mai recente ale aceluiași autor pe tematica liturgică siriacă sunt: *The Early History of the Syriac Liturgy* (Goettinger Orientforschungen, Reihe Syriaca 62; 2021), *West Syriac Anaphoras* [ediție bilingvă, siriacă-engleză] (Kottayam, SEERI, 2017) și *The Book of the order of the Anaphora according to the Tradition of the Malankara Orthodox Syrian Church* (Kottayam, 2021), ultimele două volume oferind cititorului cea mai mare parte a anaforelor siro-occidentale cunoscute. Trebuie să menționăm și foarte utilul ghid bibliografic alcătuit de către A. Baumstark (unul dintre pionierii studiilor privitoare la liturgica siriană) și inclus în apendicele fascinantei sale cărți, *Comparative Liturgy* (tradusă în limba engleză: Londra, 1958), precum și cele două bibliografii de specialitate: J. M. Sauget, *Bibliographie des liturgies orientales 1900-60* (Roma, 1962) și P. Yousif, *A Classified Bibliography on the East Syrian Liturgy* (Roma, 1990).

D. CREȘTINISMUL SIRIAC TIMPURIU

Până acum ne-am referit la importanța limbii siriace ca anexă la domeniul de studiu mai largi. Dar literatura siriacă are și o importanță intrinsecă. Subliniem aici doar două aspecte particulare: literatura siriacă timpurie constituie singurul corpus de texte care s-a păstrat ca mărturie

a unui creștinism semitic indigen; iar poezia religioasă este un gen literar în care autorii de limbă siriacă excelează fără egal.

Primii autori importanți cunoscuți, Afraat și Efreem, amândoi din secolul al IV-lea, sunt foarte puțin influențați de cultura greacă și, de aceea, ei dau mărturie despre o formă de creștinism care în linii mari nu a cunoscut înrăurirea elenismului, care este adânc înrădăcinată biblic și în multe privințe foarte diferită de creștinismul specific lumii greco-romane din bazinul mediteranean. Dar cu începere din secolul V și până în secolul VII, creștinismul de limbă siriacă a cunoscut un proces de elinizare treptată, astfel încât de acum înainte niciun autor nu a mai putut scăpa întru totul de influența culturii grecești, sub o formă sau alta. Prin urmare, asupra celor doi autori, Afraat și Efreem, trebuie să ne aplecăm pentru a putea examina acest fenomen. Acest aspect al literaturii siriace timpurii a fost în mod curios neglijat până acum, chiar dacă el prezintă un interes potențial considerabil pentru studiul creștinismului primar ca întreg. Relevanța literaturii siriace pentru înțelegerea creștinismului primar ar putea fi comparată, fără doar și poate, cu aceea a literaturii rabinice pentru studiile nouotestamentare.

De asemenea, cum primii scriitori de limbă siriacă sunt în mare parte „necontaminați“ de cultura greacă – și deci europeană –, literatura lor este de un real interes și pentru Bisericile din Asia și din Africa. Pe lângă tendința firească a acestor Biserici de a evita feluritele capcane culturale ale creștinismului european, ele se regăsesc mult mai firesc în paradigmele de gândire semitice decât în cele grecești.

O introducere excelentă și aplicată în această lume a tipologiilor și a teologiei simbolice putem găsi în cartea lui R. Murray, *Symbols of Church and Kingdom* (Cambridge, 1975; reeditare: Piscataway NJ, 2004). Mai este și o bună prezentare, chiar dacă într-un context ce ar putea părea insolit, în lucrarea lui C. Buck, *Paradise and Paradigm. Key Symbols in Persian Christianity and the Baha'i Faith* (Albany, 1999).

O altă trăsătură deosebit de interesantă a creștinismului sirian timpuriu este tradiția ascetică primară și dezvoltarea unei forme de „proto-monahism“, care a urmat linii foarte diferite față de formele mai familiare, dezvoltate în Egipt. O excelentă introducere în acest domeniu găsim la S. H. Griffith, „Asceticism in the Church of Syria. The hermeneutics of early

Syrian monasticism“, în volumul coordonat de către V. L. Wimbush și R. Valantasis și intitulat *Asceticism* (New York, 1995).

E. POEZIA SIRIACĂ

Literatura siriacă a produs (și pe bună dreptate putem spune că încă mai produce) un număr foarte mare de poeți. Dar unul dintre aceștia se evidențiază în mod deosebit, printr-o reală originalitate și printr-o profunzime spirituală aparte. Este vorba despre Efreem din Nisibe. El a murit în anul 373 la Edessa. Creațiile sale, imnele sale alcătuite în tehnica *madrașului* pot fi așezate, fără nicio îndoială, în rând cu marile creații poetice religioase ale lumii, și aceasta în ciuda unor judecăți depreciative, formulate de către doi eminenți cărturari sirieni de la sfârșitul secolului XIX și începutului secolului XX. Poezia lui Efreem este caracterizată prin lirism, este aluzivă, este plină de paradox și de minunare; autorul se folosește cu multă imaginație de exegeza tipologică. Concepția sa complexă cu privire la simbol a fost deja caracterizată ca anticipând poziția filosofică de bază a lui Paul Ricoeur. Este regretabil faptul că, până în momentul de față, încă nu avem la dispoziție o traducere integrală în limba engleză a operei sale poetice.⁴

După formă, poezia siriacă se poate clasifica în două mari categorii: versuri stanzaice și nonstanzaice; poemele din prima categorie sunt cunoscute sub denumirea generică de *madrașuri*, iar cele din a doua categorie sub denumirea de *memra*. *Madrașurile* în mod cert se cântau. S-au păstrat titlurile acestor melodii, care se numeau *qale* (lit. „glasuri“), dar nu și linia

⁴ Antologia de *madrașuri* la Naștere și despre feciorie, precum și cele împotriva împăratului Iulian sunt traduse de către K. E. McVey, *Ephrem the Syrian. Hymns* (New York, 1989); *madrașurile* despre Paradis sunt disponibile în traducerea noastră, în volumul *St. Ephrem the Syrian. Hymns on Paradise* (Crestwood, 1990) [în limba română: Sfântul Efreem Sirianul, *Imnele Raiului*, trad. de diac. Ioan I. Ică jr., Ed. Deisis, Sibiu, 2010²]. Antologia *Despre Credință* este tradusă de către J.T. Wickes, în vol. *St. Ephrem the Syrian. The Hymns on Faith* (Washington DC, 2015). O selecție de 24 de poeme se poate afla în *The Harp of the Spirit. Poems of Saint Ephrem the Syrian* (ed. a treia, Aquila Books, Cambridge UK, 2013), iar o introducere în viziunea lui despre lume se găsește în *The Luminous Eye. The Spiritual World View of St Ephrem the Syrian* (Kalamazoo, 1992). [tradusă și în românește: *Efreem Sirul. O introducere*, trad. rom. de pr. Mircea Ielciu și diac. Ioan I. Ică jr., Deisis, Sibiu, 1998 (n. ed.)]